

Muotokuvia muistista:
Kai Laitinen, kirjallinen diplomaatti

—

Juhani Niemi

S

uonenjoen Iisvedeltä lähtenyt Kai Laitinen (1924–2013) aloitti kirjallisen toimintansa kuopiolaisen *Savo*-lehden kriitikkona loppukesästä 1944. Lehti oli sama, jota Juhani Aho oli toimit-
—
tanut kuusi vuosikymmentä aiemmin. Sodan jälkeen Laitinen muutti Helsinkiin opiskelemaan kemiaa, mutta nuoruuden-
rakastettu Aila Meriluoto ja Savolaisen osakunnan kirjallisuuspiiri vetivät hänet vaihtamaan estetiikkaan ja nykyiskansain kirjallisuuteen. Nuorukaisesta kehityi nopeasti ajan kulttuurilehtien avustaja. Pesti *Helsingin Sanomiin* vuodesta 1950 nosti hänet sukupolvensa keskeiseksi arvostelijaksi, jonka kirjallinen katse ulottui Juhani Ahon tunnettua lastua lainaten ”kauemmaksi ja korkeammalle”. Laitinen tuli 1950-luvun lehdistössä tunnetuksi nimenomaan kansainvälisläh-
töisen modernin runon popularisoijana.

Myös Yleisradion ohjelmissa samoihin aikoihin kuultiin säännöllisesti mais-
—
teri Laitisen kirjallisuusesityksiä. Veijo Meri vertaili hänen ääntään Esa Kaiti-
laan ja Hertta Kuusiseen, aikakauden tunnettuihin poliitikoihin, luonnehtien sitä pehmeäksi ja kuullen siinä lievän ”valittavan” vivahduksen. Pyöreäkasvoista kriitikkoa, joka liikkui vilkkaasti pitäen päätään puskevassa asennossa, nuori genius Pentti Saarikoski nimitti leikinpäin kalapullaksi.

Sodanjälkeisessä maailmassa harvinaiseen tapaan Laitinen matkusteli mielellään Euroopassa. Kongresseihin ja seminaareihin ulkomailla osallistunut kirjallisuusmies ryhtyi matkasaarnaajaksi ja verkostoitui nopeasti. 1960-luvulle tultaessa Kai Laitisen ystäväpiiri laajeni maailmanmittaiseksi. Pekka Tarkka on *Uuden Suomen* reporterina kuvannut kollegansa roolia suomalaisen kirjalli-
—
suuden lähettiläänä. Laitinen oli 1960-luvun alussa mukana kansainvälisen Prix Formentor -palkinnon raadissa Korfun saarella. Samalla hän sai tehtäväkseen luovuttaa edelliselle palkinnonsaajalle, nuorelle Dacia Marainille, Otavan jul-
kaisen suomennoksen romaanista *Heräämiseni*. Uutisen mukaan italialaiset lehtimiehet riemuitsivat, kun Kai Laitinen ”suuteli Suomen maailmankartalle”. Ei voi siten pitää minään ihmeenä, että kun hänen kunniakseen julkaistiin 60-vuotisjuhlakirja *Hetki sillalla* (1984), siihen sisältyvään onnittelijoiden luette-
—
loon kertyi yli 700 henkilöä tai yhteisöä, varsin suuri osa ulkomailta.

Kirjallisen diplomaatin roolin Laitinen oli saavuttanut paitsi sosiaalisuu-
—
dellaan myös hyvällä kielitaidolla. Minitussa juhlakirjassa Eino Karhu on kertonut, miten Laitinen sukkuloi kansainvälisessä seminaarissa ilman tulkkia saksaksi, englanniksi tai ranskaksi, aina tarpeen mukaan. Laitisella oli tapana joskus myös briljeerata kielitaidolla. Esimerkiksi 1970-luvun maakunnal-
—
listen kirjailijoiden kokouksen jälkeen hän hauskutti yleisöä kuuluttamalla Kouvolan rautatieasemalla junan lähdön viidellä kielellä. Toimittaessaan *Kodin suuret klassikot* -teossarjaa 1980-luvulla Laitinen innostui Weilin+Göös in sauna-
—
osastolla kommunikoimaan Juhani Salokanteleen kanssa viron kielellä. Viron hän oli opetellut valitessaan varhain 1950-luvulla väitöskirjansa aiheeksi Aino Kallaksen tuotannon.

Väitöskirja sai kuitenkin odottaa vuoroaan, kun Laitinen ryhtyi *Parnasson* päätoimittajaksi 1950-luvun lopulla. Luopuessaan tästä tehtävästä seitsemän vuotta myöhemmin hän oli saanut Kulttuurirahaston apurahan saattaakseen väitöskirjansa maaliin. Suunnitelmista poiketen hän kirjoittikin tilaustyönä itsenäisyysajan Suomen kirjallisuushistorian (1967), joka suunnattiin alun perin ulkomaiselle yleisölle. Laitinen siirtyi akateemiseen maailmaan vasta 1970-luvun alussa. Hän viimeisteli väitöskirjansa Aino Kallaksen nuoruudentuotannosta ja pääsi väittelemään syksyllä 1973. Se oli alku pitkälle leipätyölle ensiksi yleisen kirjallisuustieteen apulaisprofessorina, sitten kotimaisella puolella samassa tehtävässä, kunnes päätyi Annamari Sarajaksen jälkeen jo yli kuusikymppisenä oppiaineen professoriksi. Hän pääsi täysinpalvelleena eläkkeelle vuonna 1989.

Kirjallisuudentutkijana Laitinen oli monipuolinen ja kiinnostunut kaikesta, mutta painokkainta ja merkittävintä hän sai aikaan kirjallisuushistorioillaan. Vuonna 1981 valmistunut massiivinen *Suomen kirjallisuuden historia* on käännetty kymmenelle kielelle ja siitä otettiin useampia painoksia, joihin tutkija kirjoitti ajantasaisia lisäyksiä. Tämä yhden miehen ensyklopedia on todellinen kulttuuriteko: se kertoo uskomattomasta lukeneisuudesta ja erilaisten materiaalien sulatuskyvystä. Laitinen mainitsi jossakin pienemmässä piirissä, että hänellä oli tapana lukea päivässä viisikin kirjaa putkeen. Sujuvalta ja helpolta näyttävä kirjallisuushistoriallinen analyysi ei aina syntynyt vaivattomasti. Esimerkiksi alaluvun, jossa hän käsitteli ”eettiseksi rigorismiksi” nimittämäänsä Siljon linjaa, hän tunnusti kirjoittaneensa uusiksi moneen kertaan.

Laitisen kirjallisten luottamustehtävien lista oli epätavallisen pitkä ja leveä. Hänet valittiin edustustehtäviin valtion kirjallisiin toimikuntiin, Kirjallisuudentutkijain Seuraan, Arvostelijain Liittoon, Kirjailijaliittoon, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan ja PEN-klubiin eli kaikkiin mahdollisiin paikkoihin, joissa saattoi edistää suomalaista kirjallisuutta. Kun Tuomas Anhava kirjoitti 1960-luvun runossaan henkilöstä, jota ”ei yksikään elävä olento/ ole koskaan nähnyt muutoin/ kuin ennen tai jälkeen kokouksen”, hän on pitänyt mallinaan Laitista.

Kokouksissa ja seminaareissa Laitinen istui usein puheenjohtajan paikalla. Hänessä oli savolaisesta taustasta periytyvää juohevuutta, joka näkyi myös nuijan varressa. SKS:n pääsihteeri Urpo Vento luonnehti kerran Laitista ”liian hauskaksi puheenjohtajaksi”. Demokraattina hän antoi tilaa keskustelulle ja kannusti aidosti mielipiteiden ilmaisemiseen. Poliittisesti Laitinen oli liberaali, keskellä. Kerran 70-luvulla hän innostui kertomaan äänestäneensä keskustalaista, ikäänsä nuorempaa naista, joka oli ansioitunut YK-liiton tehtävissä.

Virallisissa tilaisuuksissa, kuten esimerkiksi Lahden kirjailijakokouksissa, Laitinen liikkui siistissä puvussa ja lierihattu päässä, myöhemmin myös keppiä käyttäen. Mukana hänellä oli aina myös kamera, jolla pääsi tallettamaan tunnelmia. Tavallisiin kokouksiin Laitinen saapui Fredrikssonin lätsälakissa. Kun sattumalta olin hankkinut samanlaisen, erään meetingin päättyessä nappasin vahingossa päähäni Laitisen lakin. Koska asuimme eri paikkakunnilla,

päähineiden vaihtoon käytettiin postipalveluja. Oma lätsäni saapui Lammille paketissa, johon oli liitetty sitaatti Shakespearelta: ”Loppu hyvin, kaikki hyvin.”

Kai Laitinen toimi väitöskirjani esitarkastajana, kun YK:n päivänä 1980 väittelin sodan ja rauhan kuvauksista Joensuussa ensimmäisenä kirjallisuuden oppiaineen tohtorina. Pääsemättä väitöstilaisuuteen Laitinen lähetti karonkkaan onnitelunsa sähköellä, johon oli sepittänyt säkeet virheettömällä kalevalamitalla. Runomuotoinen onnittelu päättyi tervehdyksiin myös kustokselle, vastaväittäjälle ja yliopiston rehtorille: ”Mutta hengessä mukana/ toinen täällä tarkastaja/ tuopin nostavi nasevan/ tohtorille tietävälle/ sodan, rauhan tuttavalle,/ onneksi ikihyväksi./ Tuopin täytän, maljan noston/ Niemen Jusille jurautan,/ Sihvolle myös sipsahutan,/ Varpiolle vapsahutan,/ kunniaksi Kirkisenkin.”

Viimeisimpiä kohtaamisia Laitisen kanssa oli Juhani Ahon Seuran vuonna 2004 järjestämä tilaisuus, jossa hän esitelmöi ja kahdeksankymppisenä signeerasi muistelmateostaan *Pitkät vedet ja maailmanrannat*. Olimme tunteneet toisemme 35 vuoden ajalta ja istuneet yhdessä lukemattomissa kokouksissa ja seminaareissa. Laitinen omisti tekijänkappaleen ”yhteisten aiheiden merkeissä”, mikä muistutti siitä, miten olimme tutkineet samoja klassikkokirjailijoita. Ehkä hän samalla saattoi viitata jakamaamme kiinnostukseen modernismin murrokseen sotienjälkeisessä kirjallisuudessa. Laitinen oli aikanaan huolella lukenut käsikirjoituksen teokseeni *Proosan murros*. Käsikirjoituksen äärellä hän oli inspiroitunut monisivuisessa muistiossa kertaamaan – opiksi ja ojennukseksi – sitä, mitä kaikkea hän itse oli aiheesta kirjoittanut.

Juhani Niemi

Suomen kirjallisuuden professori emeritus

Tampereen yliopisto